

Вишивана Н. В. Семантико-стилістичні особливості номінативних композитів у німецькій мові / Н. В. Вишивана // Наукові записки, Серія: Філологія Наукові записки, Серія: Філологія : зб. наук. праць. Випуск 19. – Вінниця: ВДПУ, 2014. – С. 93-98.

УДК: 373.5.064.2: 17.022.1

Наталія Вишивана
Наталия Вышиваная
Nataliia Vyshyvana

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАТИВНИХ КОМПОЗИТІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Семантико-стилистические особенности номинативных композитов в немецком языке

Semantic and Stylistic Characteristics of Nominative Composites in German

Німецька мова належить до таких мов, в яких словоскладання (композиціювання) відіграє важливу роль у поповненні номінативного складу мови, оскільки саме в галузі словоскладання особливо наочно виступає один із головних законів розвитку німецької мови – принцип мовної економії. [73;с.2]

Композитний спосіб утворення слів має тенденцію до постійного розвитку та вживання в різних функціональних стилях сучасної німецької мови, особливо публіцистичний стиль найбільш яскраво демонструє можливості іменних композитів.

У роботах по словоскладанню дослідниками німецької мови вивчались різні аспекти побудови і функціонування складних іменників. Увага дослідників переважно концентрувалася на описі структурних і семантичних відносин між компонентами композитів (Г. Пауль, М.Д. Степанова, В. Фляйшер, В.М. Павлов, А.І. Фефілова, І. Ербен, Х. Ортнер, Е. Косеріу). Відомо також, що німецьким іменним композитам приписується близькість до синтаксичних одиниць - словосполучень. Це відображено у низці досліджень синтаксичного плану словотворення (Е. Бенвеніст, В.М. Павлов, М.Д. Степанова, І. Барц, В. Фляйшер, Х. Брінкман, Е. Гінзбург, Г. Фанзелов). Разом

з тим теоретики словотворення і стилісти неодноразово звертали увагу на можливості виявлення стилістичної релевантності складних слів за рахунок взаємодії в них різних рівнів мови (Е. Різель, Д. Фаульзайт, Г. Кюн, Е.С. Кубрякова, Д. Герберга, В.С. Вашунін).

Однак, незважаючи на велику кількість праць, присвячених цій темі, не вистачає даних узагальнюючого характеру про семантику та функціонування номінативних композитів німецької мови; детального вивчення потребують також механізми створення експресивності й образності в композитах, проведеного на матеріалах різних функціональних стилів. Таким чином, є підстави вважати, що проведені до цього часу дослідження номінативного композитоутворення не вичерпують всієї проблематики даного питання, що і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Отже, **метою** даної роботи є дослідження особливостей використання номінативних композитів для реалізації стилістичного потенціалу мови та виявлення взаємозв'язку словотворення, семантики та стилістики.

В межах поставленої мети було поставлено наступні **завдання**:

- визначити місце словоскладання в системі словотворення німецької мови; охарактеризувати іменні композити щодо їх продуктивності та частоти вживання;
- описати мотиви утворення та використання композитів;
- дослідити частоту вживання іменних композитів в залежності від тематики тексту та від рангу публіцистичного джерела;
- дослідити семантико – стилістичні особливості іменних композитів у межах публіцистичного та художнього стилів.

Матеріалом дослідження стала різножанрова художня проза а також сучасні публіцистичні джерела – німецькомовні газети *Berliner Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, *die Welt*, *die Welt kompakt*, *Bild*, журнали *Spiegel*, *Focus*. Використання контекстуального та статистичного методів дозволило отримати об'єктивні дані щодо семантики та функціонування номінативних композитів.

Особливе місце у словотворенні займає вивчення мотивів, якими керується мовець під час використання композитів у мовленні. Під мотивом у даному випадку розуміється причина, що спонукає мовця вжити в процесі мовлення для позначення того чи іншого предмета або явища саме композит, а не іншу конструкцію (словосполучення) чи слово.

Ретельний аналіз мовного матеріалу дозволив нам виділити наступні **мотиви композитоутворення**:

- мотив мовної економії. У відсотковому відношенні частка мотиву мовної економії складає 39% від загальної кількості проаналізованих композитів, наприклад: *In der Regel verlieren alle, die dem **Säuglingsalter** entwachsen sind, die Fähigkeit, Milch zu verdauen.*
- словоскладання як засіб компресії. Зазначений мотив складає 19% загальної кількості прикладів вживання мотивів: *Den großen Hoffnungen auf strengere Ziele im Kampf gegen die **Erderwärmung** folgt der Eklat: Polen will jedes weitere Vorpreschen der EU stoppen und auf verbindliche Zusagen anderer **Großverschmutzer** wie China warten.*
- мотив створення емотивно-експресивного ефекту із відсотковим відношенням 16 %, прикладами зазначеного мотиву є речення: *Batista, der sich nach dem frühen Tod seiner Eltern als **Bananenpflücker**, **Barkeeper**, Friseur und Bremser bei der **Eisenbahn** durchgeschlagen hatte, ergriff seine Chance.*

Серед інших мотивів, на що також вказують зокрема німецькі дослідники, є елементарна відсутність слова для покриття певного поняття, тоді застосовується композит, наприклад: *Schneeberge, Regenfälle, Bahnhof, Geschäftsmann, Kugelschreiber*, а також заміна невмотивованих слів вмотивованими [9, с.43] та інші.

Слід зазначити, що дослідження мотивів вживання іменних композитів включає в себе велику долю суб'єктивізму, адже неможливо напевно визначити, чи автор хотів даним композитом створити певний ефект на читача чи вказати йому на прихований зміст.

Семантика композиту визначається в першу чергу на поверхневому рівні – інтуїтивно, насамперед через співвідношення значень його складових

компонентів. Однак в ході морфемного аналізу на більш глибокому семантичному рівні проявляються особливості внутрішньо-модельної комбінаторики елементів.

Кожному типу комбінаторики відповідають свої особливості будови морфотеми. Самі ж типи комбінаторики можна в теоретичному плані звести до таких базових типів [5,с.75]:

- 1) внутрішньо-модельний морфотемний дисонанс (*Silberhaar, Milchgesicht, Bulldozer-Gesicht*).

Внутрішньо-модельний морфотемний дисонанс має місце у випадках виявлення семантичного контрасту між компонентами композита. Стилiстично марковані композити можна в багатьох випадках співвіднести з усіма морфотемними типами. Експресивність і образність створюються за рахунок невідповідності значення морфотемного типу, моделі і лексичного наповнення.

- 2) внутрішньо-модельне фокусування (*Stadtekampf, Kamerateam*)

При реалізації елементарних одиниць змісту (кореневих морфем складових компонентів) актуалізується їх синтагмемна структура. У деяких випадках першим компонентом композита є одиниця, яка репрезентує один із компонентів синтагмеми. Цей факт має місце і при реалізації внутрішньо-модельного морфотемного дисонансу з тією різницею, що при внутрішньо-модельному фокусуванні не спостерігаються контраст, невідповідність, дисонанс. Елементи синтагмемної структури другого компонента композита, який реалізується в першому компоненті, не є основною його ознакою, але саме ця ознака виявляється важливою і суттєвою як для значення всього композита, так і для комунікації в цілому. Тому йдеться про фокусування.

- 3) внутрішньо-модельна градуальна оцінка (*die Anschreckungspreise – жахливі ціни, die Billigtouristen – дешеві туристи*).

Структура морфотеми одиниць цієї групи відрізняється тим, що один із компонентів дає експліцитну оцінку іншому компоненту. Перші компоненти

даних одиниць у більшості випадків не заміщують компоненти синтагмами других, основних за змістом компонентів.

- 4) внутрішньо-модельна системна експлікація (*Er erweist sich als transzedenter **Fern-Seher** und verkündet seine **Tele-Vision** der künftigen Ereignisse*).

Під внутрішньо-модельною експлікацією розуміється наявність відносин між компонентами композита всередині моделі. Такі відношення мають місце при ремотивації, тобто поверненні до старого, забутого значення слова. Завдяки ремотивації слово може розглядатися як стилістично значима одиниця. Ремотивація досягається шляхом використання різних графічних засобів: написання частин слова з великої букви, тире, лапок. [8,с.67].

Для семантики іменних композитів характерні також виникнення слів зі спільним ініціальним компонентом, який слугує для утворення низки складних композитів: *der Ad-Hoc-Politiker* - «одноденний» політик, *der Ad – Hoc – Kanzler* – канцлер – «одноденка». Нерідко за допомогою ініціального компонента досягається підсилення значення, що є дуже важливим з точки зору стилістичного забарвлення слова. Так, наприклад, композити з першим складовим компонентом «*Spitze* - » вказують на лідерство, першість, першочерговість: *der Spitzenkandidat* – головний кандидат; *die Spitzenposition* – лідируюча позиція (першочергова позиція); *die Spitzenleistung* – найвище (лідируюче) досягнення; *die Spitzenzeit* – найкращий момент (час). Зазначений перший компонент дає широкі можливості для оказіонального словоутворення, наприклад, для підсилення значення у текстах публіцистичного характеру або у текстах художньої літератури. Натомість фінальний компонент композиту не має такої функції і вживається у прямому значенні: *die Nadelspitze* – вушко голки, *die Parteispitze* – лідер партії, *die Temperaturspitze* – найвищий показник температури.

Семантичні відношення між компонентами композитів можуть бути прозорими або з прихованою семантичною картиною.

Так, *Damenzimmer* - це будуар (*Zimmer für Damen*), але *Herrenzimmer* - це робочий кабінет господаря будинку, *Schlafzimmer* - *Zimmer, wo man schläft*,

але не *Zimmer zum, für das Schlafen* або щось подібне. Це слова з прозорою семантикою, "durchsichtige Wörter", як їх називає Г.-М. Гаугер.

Однак проблематичним є трактування таких іменних композитів: *Herrenfahrer* - учасник автогонок на власному автомобілі, *Herrenschnitt* - коротка жіноча зачіска. Семантика зовсім не виводиться зі значень складових у таких композитів як *Meerkatze* (мавна), *Kurschatten* (учасник курортного роману), *Spiegelei* (яєчня - глазунья), *Seehund* (нідзірме вино з цукром), *Rollmops* (рулет з рибою), *Rauchwaren* (хумро), *Flußpferd* (бегемот), *Waschbär* (єнот), *Kellerkinder* (команди на останньому місці в спорті) і т.п.

Слід зазначити, що часто в композитні відносини вступають логічно і семантично невалентні слова. Так, прикладом непоєднувальних елементів є іменний композит *Blechkuh* - консервоване молоко, *Blechsoldat* – військовий музикант, *Pappkamerad* - мішень, *Blechgardine* - «залізна завіса» в театрі, *Blechhai* - автомобіль з хромованим радіатором, *Blechleiche* - старий автомобіль, і т.п.

Деякі означальні композити містять в своєму компонентному складі слова, які втратили значення через певні історичні та темпоральні умови, і містять т.з. унікальні морфеми. Наприклад: *Brombeere i Himbeere, Faselschwein, Knoblauch, Maulwurf, Hebamme, Wahnsinn, Beispiel, Essigmutter.*

Аналіз текстів публіцистичного стилю мав на меті з'ясування частоти вживання номінативних композитів в залежності від рангу того чи іншого видання, а також тематики текстів, в яких використовуються іменні композити, в тому числі неологізми та англіцизми, а також виокремлення та опис тематичних груп номінативних композитів, що найбільш часто актуалізуються.

Існує припущення, що джерела так званої «жовтої преси» використовують частіше іменні композити, ніж газети більш серйозного спрямування. Для перевірки даного припущення нами було проаналізовано джерела «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Welt kompakt», «Bild». Тексти добирались відповідно до тематичних груп і мали відносно однаковий обсяг вибірки. Тематика текстів

розподілена нами на п'ять груп : «Політика», «Техніка», «Культура», «Здоров'я», «Подорожі».

Отже, вживання іменних композитів у тематичній групі «Політика» різниться в залежності від газети, число композитів у газеті «Frankfurter Allgemeine Zeitung» склало 41, в газеті «Welt Kompakt» - 22, а у джерелі «Bild» – 9. Це свідчить про нерівномірне використання іменних композитів. Прикладами композитів політичної тематики є наступне речення:

Super-„Political Action Committees“nennen sich diese Kampfverbände, die mit ihrem Geld auch aussichtslose Protestkandidaten am Leben erhalten und Konkurrenten in Angriffssports niedermachen.

Відповідно до загальної кількості іменних композитів у даних текстах (загальна кількість - 73), політична термінологія складає 20%, що пояснюється тематикою текстів.

Тематичний розділ «Техніка» досліджувався також у газетах «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Welt kompakt» та «Bild». У газеті «Frankfurter Allgemeine Zeitung» іменні композити зустрічаються 31 раз. Наприклад: ***Mit der schärferen Display-Auflösung setzt Apple sich an die Spitze der Post-PC-Bewegung.***

Тематична група налічує велику кількість технічної лексики, яка насамперед, пов'язана з комп'ютерною галуззю: *Social-Media-Dienst, Datenschützern, Spiel-Homepage, Display-Auflösung, Post-PC-Bewegung, Bildschirm, Videotelefonaten, Speichergröße, Mobilfunkempfangs, Mobilfunknetzen, Zweikern-Prozessor, Diktierfunktion, Mikrofonsymbol, Online-Video-Verleih*. Кількість іменних композитів технічної галузі складає 29% від загальної кількості композитів у зазначених текстах (загальна кількість – 80 іменних композитів), це свідчить про те, що технічна лексика є найпоширенішим видом лексики у текстах тематики «Техніка».

Цікавим є те, що велика кількість іменних композитів цього тематичного ряду є неологізмами та англіцизмами. Така велика кількість англіцизмів пов'язана з необхідністю номінації. З іншого боку, такі іменні композити як *Display-Auflösung, Cookbooks, Spiel-Homepage* можуть бути замінені композитами німецького походження – *Bildschirm, Kochbuch, Spiel – Startseite*.

Можна припустити, що автор використовував саме композити з компонентами англійського походження для створення певного стилістичного ефекту.

Якщо аналізувати тексти з рубрики «Культура», то прикладами таких композитів є наступні слова: *Drehbuch*, *Kinofilm*, *Mundharmonika*, *Künstlername*, *Hungerkünstler*, *Liedermacher*, *Künstlerdasein*, *Debütalbum*, *Akustikgitarre*, *Pop-Hauptstadt*, *Liedermachern*. У відсотковому відношенні зазначені слова складають 22% від загальної кількості вжитих композитів у текстах (загальна кількість композитів у вищезазначених текстах - 49). Тобто кількість лексичного складу пов'язаного з культурою складає майже чверть загальної кількості іменних композитів.

Окрім цього, ми дослідили також газетні рубрики «Подорожі», «Здоров'я», які також характеризуються високою частотою тематичних композитів – близько 30%.

Таким чином, результати проаналізованого матеріалу на базі трьох популярних німецьких газет, свідчать про те, що частота вживання іменних композитів не залежить від рангу газети чи тематичного спрямування. Таблоїд «Bild» використовує іменні композити так само часто, як і так звані «серйозні» газети.

Під час аналізу кожної тематичної групи нами було виділено і лексико – семантичні групи, що стосувались безпосередньо тематики текстів, виявилось також, що у текстах можуть бути наявні лексико – семантичні групи за тематикою, далекою від тематики тексту.

Було встановлено також підвищену частоту вживання неологізмів та англіцизмів у складі композитів. Цей факт можна пояснити тим, що тексти були підібрані із сучасних публіцистичних джерел 2013 року, тобто вони є актуальними та репрезентують сучасні тенденції у лінгвістиці, а саме запозичення із англійської мови, виникнення нових слів. Цікавим є також той факт, що компоненти - англіцизми досить часто поєднуються з компонентами німецьких слів. Завдяки поєднанню компонентів композитів із різних мов автори мають на меті певний вплив на читача.

Що стосується стилістичного забарвлення композитів, то під час аналізу було встановлено, що газета так званої «жовтої преси» налічує більшу кількість стилістично – забарвлених слів (наприклад, Top-Sehnsuchtsorten, Latinofieber, Kalorienkiller, Google-Tochter, Wahlkampf-Spender). Це можна пояснити тим, що таблоїди орієнтуються насамперед на сенсаційність матеріалу, тематика статті повинна зацікавлювати читача не своїм змістом, а стилістично – маркованими словами, які можуть викликати у читача різні асоціації, а також створювати відповідний ефект, містити певний підтекст.

Таким чином, систематизація способів формування стилістичної значущості в складних іменників, що вживаються в сучасній німецькій публіцистиці, а також їх функціональна детермінованість дозволяють прийти до висновку про наявність особливого статусу стилістичного словоскладання в мовній системі сучасної німецької мови, що спирається на внутрішньо-модельну комбінаторику компонентів, з одного боку, і обумовленого фактами взаємодії з широким контекстом.

Розглянуті у статті проблеми не вичерпують всієї проблематики питання. Подальшого дослідження потребує аспект функціонування іменних композитів у інших функціональних стилях, а саме науковому та художньому.

Перспективним також вбачається дослідження прагматистилістичних функцій стилістично маркованих субстантивних композит, що відзначаються високим експресивно-стилістичним потенціалом та широким спектром комунікативно-дискурсивних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование / Е.С. Кубрякова // Языковая номинация. – М.: Наука, 1997. – С. 222-303.
2. Кухар Л. А. Стилiстичнi можливостi композитiв та їх функцiонування у системi словотворення нiмецької мови / Л. А. Кухар // Наук. записки / Кiровогр. держ. пед. ун-т iм. В. Винниченка. Сер.: Фiлол. науки. – Кiровоград, 2008 . – Вип. 75 (3). – С. 239-242.

3. Павлов В.М. Понятие лексемы и проблема отношений синтаксиса и словообразования / В.М. Павлов – Л.: Наука, 1985. – 299 с.
4. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке. / М. Д. Степанова, В. Фляйшер - М.: Высш. школа, 1982. – С.326.
5. Фефилова А.И. Морфотемный анализ единиц языка и речи / А.И. Фефилова. – Ульяновск: УлГУ, 1997. – 246 с.
6. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre/J. Erben – Berlin: Erich Schmidt, 1975. – 160 S.
7. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I.Barz - Tübingen: Max Niemeyer 1992. – 375 S.
8. Mötsch W. Wortbildungen im einsprachigen Wörterbuch / W. Mötsch // Linguistische Studien. Hrsg. E.Agricola u.a. Leipzig, 1982. - S. 62-71.
9. Polenz P. Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens. – Berlin, 2008. – 389 S.

У статті визначено місце і роль словоскладання в системі словотворення німецької мови; охарактеризовано іменні композити щодо їх продуктивності та частоти вживання. Узагальнено основні мотиви утворення та використання композитів та проілюстровано їх на досліджуваному матеріалі.

З'ясовано особливості внутрішньо-модельної комбінаторики елементів, зокрема: внутрішньо-модельний морфотемний дисонанс, внутрішньо-модельне фокусування, внутрішньо-модельна градуальна оцінка, внутрішньо-модельна системна експлікація.

Семантико – стилістичні особливості іменних композитів досліджено на матеріалі публіцистичного та художнього стилів, а також з'ясовано частоту вживання іменних композитів в залежності від тематики тексту та від рангу публіцистичного джерела.

Ключові слова: *номінативні композити, мотиви утворення, внутрішньо-модельна комбінаторика композита, семантико-стилістичні особливості функціонування композитів.*

У статье определено место и роль словосложения в системе словообразования немецкого языка, охарактеризовано именные композиты в плане их продуктивности и частоты употребления. Обобщены основные мотивы образования и употребления композитов, что и проиллюстрировано на исследуемом материале.

Выяснены особенности внутримоделной комбинаторики элементов, а именно: внутримоделный морфотемный диссонанс, внутримоделное фокусирование, внутримоделная градуальная оценка, внутримоделная системная экспликация.

Семантико-стилистические особенности именных композитов исследованы на материале публицистического и художественного стилей, а также уточнена частота употребления именных композитов в зависимости от тематики текста и от ранга публицистического источника.

Ключевые слова: *номинативные композиты, мотивы образования, внутримоделная комбинаторика композита, семантико-стилистические особенности функционирования композитов.*

The article defines the place and role of word derivation in the system of word formation in the German language; it characterizes the productivity and the frequency of use of nominative composites and summarizes the main motives for their formation and use which are illustrated on the material under study.

The article outlines the main features of intra-model combination of elements, such as: intra-model morpho-thematic dissonance, intra-model focusing, intra-model gradual assessment and intra-model systemic explication.

Semantic and stylistic characteristics of nominative composites are studied on the basis of publicistic and fictional texts. The influence of the subject matter of the fictional text as well as the rank of the publicistic source on the frequency of use of nominative composites is determined.

Keywords: *nominative composites, formation motives, intra-model combination of the composite, functional semantic and stylistic peculiarities of composites.*